

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

FORMATION OF MOTIVATION TO ACHIEVE SUCCESS IN STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES AS A FACTOR OF SOCIAL COMPETENCE

Наукове дослідження присвячене проблемі формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями. Актуальність теми визначається сучасними тенденціями компетентнісного підходу в спеціальній освіті, спрямованого на формування успішної особистості учнів. Мотивація досягнення успіху є вагомим фактором формування особистості та є чинником соціальної компетентності. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку мотивації досягнення успіху у загальній та спеціальній психології та педагогіці, який дав змогу розкрити психологічні особливості прояву мотивації досягнення успіху у поведінці, спілкуванні та діяльності; специфіку розвитку потребно-мотиваційної сфери учнів з інтелектуальними порушеннями. Визначено, що у дітей з інтелектуальними порушеннями переважають мотиви уникнення невдачі та байдуже ставлення до успіху. Обґрунтовано, що мотивація досягнення успіху формується в учнів шляхом створення відповідних умов у процесі навчання та у позакласній роботі. Визначено педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями, зокрема: 1) використання прийомів створення ситуації успіху на уроках, ефективність яких у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями передбачає зміну форм та методів роботи з метою підсилення дії створеної ситуації успіху, акцентуації уваги на досягненнях, зацікавлення процесом навчання; 2) розробка та включення у план виховної роботи циклу виховних годин «Успіх у моєму житті», індивідуальних та групових бесід, системи доручень, створення куточка успіху; 3) командний підхід до створення ситуації успіху учням з інтелектуальними порушеннями; 4) залучення батьків до створення ситуації успіху учням з інтелектуальними порушеннями. Перспектива подальших досліджень полягатиме у розробці педагогічного інструментарію та методичних рекомендацій щодо реалізації педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та позакласної роботи.

The scientific research is devoted to the problem of formation of motivation to achieve success in students with intellectual disabilities. The relevance of the topic is determined by the modern trends of the competence approach in special education aimed at forming a successful personality of students. The motivation to achieve success is important for the formation of personality and is a factor of social competence. The article provides a theoretical analysis of the problem of the development of motivation to achieve success in general and special psychology and pedagogy, which made it possible to reveal the psychological features of the manifestation of motivation to achieve success in behavior, communication and activity; the specifics of the development of the need-motivational sphere of students with intellectual disabilities. It was determined that the motives of avoiding failure and an indifferent attitude towards success prevail among children with intellectual disabilities. It is substantiated that the motivation to achieve success is formed in students by creating appropriate conditions in the learning process and in extracurricular work. Pedagogical conditions for the formation of motivation to achieve success among students with intellectual disabilities have been determined, in particular: 1) the use of techniques for creating a situation of success in lessons, the effectiveness of which in working with children with intellectual disabilities involves changing the forms and methods of work in order to strengthen the effect of the created situation of success, accentuation of attention on achievements, interest in the learning process; 2) development and inclusion in the plan of educational work of the cycle of educational hours "Success in my life", individual and group discussions, a system of assignments, creation of a corner of success; 3) a team approach to creating a situation of success for students with intellectual disabilities; 4) involvement of parents in creating a situation of success for students with intellectual disabilities. The perspective of further research will consist in the development of pedagogical tools and methodological recommendations for the implementation of certain pedagogical conditions for the formation of motivation to achieve success in students with intellectual disabilities during study and extracurricular work.

УДК 376.2-056.36
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.1.16>

Докучина Т.О.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Ключові слова: мотивація досягнення успіху, особистість, соціальна компетентність, створення ситуації успіху, урок, позакласна робота, педагогічні умови, учні з інтелектуальними порушеннями.

Key words: motivation to achieve success, personality, social competence, creating a situation of success, lesson, extracurricular work, pedagogical conditions, students with intellectual disabilities.

Актуальність проблеми дослідження. Тенденції розвитку сучасної системи спеціальної освіти передбачають орієнтацію на особистість

учня, формування його соціальної компетентності. Відповідно до положень Нової української школи ключовими компетентностями визначаються ті,

які потрібні для «особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя» [6]. Результатом навчально-виховної діяльності має стати успішна особистість учня, який здатний реалізувати свої потенційні можливості у самостійному житті.

Першочерговим завданням педагогів повинно стати формування в учнів бажання та вміння навчатися, розвивати власні здібності, а також реалізовувати свої прагнення та можливості. Зважаючи на пізнавальну пасивність учнів з інтелектуальними порушеннями, актуалізується проблема формування мотивації досягнення успіху у цієї категорії дітей. Оскільки мотивація досягнення успіху є одним із чинників формування соціальної компетентності, що передбачає активність у різних сферах життя, вміння працювати самостійно та у взаємодії з іншими на досягнення результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми формування мотивації досягнення успіху присвячена низка наукових праць вчених. Концептуальні положення про сутність успіху та мотивації досягнення розробили І. Бех, В. Джеймс, О. Романовський, С. Занюк, Х. Хекхаузен та ін. Вивченням проблеми забезпечення успіху учням у навчанні та стимулювання до його досягнення займалися У. Глассер, О. Максимова, Л. Ткачук та ін. В аспекті компетентнісного підходу М. Докторович, Дж. Равен, І. Ніколаеску та ін. розглядали мотивацію досягнення успіху як особистісне утворення, що лежить в основі соціальної компетентності.

У корекційній педагогіці та спеціальній психології вченими вивчались окремі аспекти проблеми формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у навчально-виховній діяльності. В. Бондар, А. Корнієнко, Н. Стадненко, І. Ужченко, та ін. досліджували провідні мотиви навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. О. Гаврилов, М. Матвєєва, С. Миронова, М. Хоружа та ін. розглядали особливості стимулювання учнів з інтелектуальними порушеннями до активності у начально-виховній діяльності. В. Синьов розробив умови забезпечення успіху учням з інтелектуальними порушеннями при виконанні завдань, що відповідають за рівнем труднощів зоні найближчого розвитку. Все ж, попри значну кількість наукових досліджень проблема формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями потребує подальшого вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Мотивація досягнення успіху детермінує ефективність дій у різних видах діяльності, серед яких освітня є провідною для учнів. У процесі навчання вони не лише засвоюють

знання, а й отримують досвід соціальної взаємодії, оволодівають навичками соціальної поведінки, що є основою для формування соціальної компетентності. Вмотивованість на досягнення успіху як у навчальній діяльності, так і у спілкуванні та відносинах з оточуючими є вагомим умовою формування успішної особистості учнів в цілому та соціальної компетентності зокрема. Освітній процес має забезпечувати можливість досягнення успіху учнями для формування очікування та потреби його досягнення. Це зумовлює необхідність визначення, обґрунтування та апробації конкретних педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та виховання.

Метою нашої статті є визначення педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у навчальній та позакласній роботі на основі теоретичного аналізу літературних джерел з визначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Мотивація досягнення являє собою «прагнення людини досягти значних результатів, успіхів у діяльності» [4, с. 165]. Відтак, мотивація досягнення передбачає орієнтацію особистості на досягнення визначеної мети, бажаного результату. Визначальним у досягненні успіху є цілепокладання, адже саме воно сприяє виникненню мотивації та активізації діяльності на досягнення відповідної мети.

І. Бех наголошує, що для того, щоб мотивація досягнення формувалась та розвивалась у правильній тенденції важливим є переважаючі мотиви досягнення успіху над мотивами уникнення невдачі. Крім того, це сприятиме нормальному психічному розвитку самої особистості. Учні, вмотивовані на успіх, проявляють активність та докладають максимальних зусиль для досягнення бажаного результату. Переважаючі мотиви уникнення невдачі пригнічують учнів, порушують їх психічну рівновагу, породжують невпевненість у собі своїх силах і можливостях та негативно відображається на результатах діяльності [2, с. 7]. Невпевненість може призводити до замкненості у собі, небажанні розвиватись, спілкуватись з іншими, проявляти свої почуття. Вона також може проявлятися через соціальний страх, що не дає можливості розкритись у певній ситуації, досягти в ній успіху, а навпаки підвищує ймовірність виникнення невдачі, яка ще більше його зміцнює. Досягти успіху має більше шансів той учень, в якого переважають мотиви його досягнення, який є відкритим до спілкування та взаємодії з іншими, не зважає на перешкоди і впевнено йде до своєї мети.

М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та ін. зазначають, що мотиваційно-потребова сфера учнів з інтелектуальними порушеннями характеризується незрілістю, епізодичністю мотивів,

відсутністю їх ієрархії та переважанням утилітарних потреб. У цих учнів виявляється неадекватна самооцінка, вони не в змозі критично оцінювати себе, результати своєї діяльності, що є негативним підґрунтям для формування мотивації досягнення успіху та сприяє переоцінці чи недооцінці своїх можливостей [8, с. 258].

Дослідження мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями засвідчили переважання у них мотивів уникнення невдачі та байдужого ставлення до успіхів, що характеризується не усвідомленістю власних досягнень, відсутністю потреби пережити почуття успіху пасивністю у навчанні, не бажанні взаємодіяти з іншими, спільно виконувати діяльність для досягнення певної мети. Переважання мотивів уникнення невдачі є показником низького рівня сформованості мотивації досягнення, негативно позначається на розвитку особистості учнів та ускладнює процес формування їхньої соціальної компетентності [3].

С. Занюк зазначає, що зовнішніми чинниками, що впливають на досягнення успіху виступають ті обставини, які сприяють його досягненню чи навпаки перешкоджають цьому [4, с. 166]. У навчально-виховній діяльності вагомим зовнішнім чинником досягнення успіху учнями є компетентність педагога правильно організувати освітню діяльність та створити усі необхідні умови, які б дали можливість учням реалізувати свої потенційні можливості та досягти успіху. Доцільним є впровадження педагогіки успіху, яка розширює можливості розвитку успішної особистості та життєвої компетентності учнів. Ефективність впровадження ідей педагогіки успіху передбачає створення умов для переживання успіху учнями з метою стимулювання до його досягнення як у освітній діяльності, так і у повсякденному житті.

Аналіз літературних джерел дозволив визначено педагогічні умови формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями у початковій та позакласній роботі [1; 2; 3; 5]:

1. Використання прийомів створення ситуації успіху на уроках. Реалізація прийомів ситуації успіху у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями передбачає зміну форм та методів роботи з метою підсилення дії створеної ситуації успіху, акцентуації уваги дітей на досягненнях, зацікавлення процесом навчання (проведення нетрадиційних уроків; використання методів формування пізнавального інтересу, інтерактивних методів навчання; урізноманітнення форм опитування; використання прийомів формування оцінювання та акцентуації уваги на успіхах учнів; надання диференційованої допомоги учням, яка поступово має скорочуватись при переході знань та вмінь із зони найближчого в зону актуального

розвитку). Учні орієнтовані на успіх потребують загальної підтримки їхнього очікування успіху. Більше уваги все ж потребують учні із переважанням мотивів уникнення невдачі та ситуативним переважанням мотивів досягнення. Наведемо приклади деяких прийомів, які доцільно використовувати у роботі з цими учнями:

– «Емоційне поглажування» – основна мета прийому полягає у тому, щоб стимулювати учнів до подальшої діяльності шляхом виділення їхніх навіть найменших успіхів, досягнень, позитивних результатів тощо.

– «Прихований інструктаж» – полягає у незначному натяку учням на те, як слід виконувати роботу. Наприклад: «Почни з...», «Зверни увагу на...», «Не забудь про...», «Перевір це». Тобто незначні підказки використовуються у вигляді непрямого впливу на учнів з метою створення ситуації успіху.

– «Подолання страху» – цей прийом спрямований на зняття тривожності та переживання учнів перед виконанням завдань. Наприклад: «Ми вже розв'язували такі завдання», «Це легке завдання», «Ти знаєш правильну відповідь». Реалізація прийому також може відбуватись шляхом створення сприятливих обставин для опитування учнів (тихе опитування, прийом «Світлофор» тощо).

2. Розробка та включення у план виховної роботи циклу виховних годин «Успіх у моєму житті», індивідуальних та групових бесід, системи доручень, створення куточка успіху. Орієнтовними тематичними блоками циклу виховних годин є такі: «Я і світ», «Значення навчання в житті людини», «Оцінка – кількісний та якісний результат діяльності», «Мій особистісний успіх». Індивідуальні та групові бесіди мають бути спрямовані на формування усвідомлення учнями можливостей досягнення успіху у різних видах діяльності, значення спілкування та взаємодії з іншими для досягнення цілей та ін. Організація доручень передбачає вияв довіри до учнів та забезпечення умов досягнення ними успіху як результату їх виконання. Створення куточку успіху передбачає акцентуацію увагу учнів на їхніх досягненнях. У куточку мають розміщуватись відзнаки учнів, отримані у конкурсах, змаганнях, папки-портфоліо.

3. Командний підхід до створення ситуації успіху учням з інтелектуальними порушеннями. Реалізація командного підходу передбачає взаємодію фахівців з метою цілісного впливу на дітей. Кожен фахівець, який працює з дитиною, має забезпечувати реалізацію створення ситуації успіху учням. Єдність та узгодженість дій фахівців буде запорукою успішного формування мотивації досягнення успіху в учнів.

Важливу роль у цій діяльності відіграє психолог, який реалізує основні завдання створення ситуації

успіху у психологічному аспекті роботи з дітьми та їхніми батьками. Зокрема, саме психолог має здійснювати діагностику мотивації досягнення успіху в учнів. Цей фахівець має надати інформацію педагогам і батькам про результати діагностики та спільно з ними вибудувати план заходів щодо ефективного формування мотивації досягнення успіху у процесі навчальної та виховної діяльності.

4. *Залучення батьків до створення ситуації успіху учням з інтелектуальними порушеннями.* Процес залучення батьків до створення ситуації успіху учням передбачає реалізацію таких етапів:

– Стимулювання батьків до взаємодії. З цією метою доцільним є проведення індивідуальних бесід з батьками, запрошення їх на уроки та виховні заходи, що передбачає встановлення довірливих стосунків, розкриття індивідуальних можливостей та досягнень учня, ролі сім'ї у розвитку дитини та досягненні нею успіхів у різних видах діяльності.

– Визначення методів та прийомів створення ситуації успіху учням та їх реалізація батьками. На цьому етапі слід проводити індивідуальні консультації для батьків, надавати рекомендації.

– Стимулювання батьків до власних пошуків методів та прийомів формування у дітей мотивації досягнення успіху. Завдання педагогів стимулювати батьків до творчого пошуку способів впливу на учнів. Для цього ефективним є запрошення батьків на виховні години, уроки, участь у проведенні виховних заходів, залучення до організації позакласної та профорієнтаційної роботи.

Висновки. Мотивація досягнення успіху є складовою соціальної компетентності, формування якої забезпечує розвиток успішної особистості учнів. Не сформованість потребо-мотиваційної сфери в учнів з інтелектуальними порушеннями негативно позначається на формуванні мотивації досягнення успіху, розвитку їхньої особистості в цілому. Особливості психічного розвитку учнів

з інтелектуальними порушеннями обумовлюють необхідність створення відповідних педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху у процесі навчання та у позакласній роботі, що передбачають створення ситуації успіху учням, командну роботу фахівців закладу освіти та залучення до цієї роботи батьків. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку педагогічного інструментарію та методичних рекомендацій щодо реалізації педагогічних умов формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Автомонов П.П. Технологія педагогічного успіху. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2002. 180 с.
2. Бех І.Д. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 4 (45). С. 5-16.
3. Докучина Т.О. Результати дослідження мотивації досягнення успіху розумово відсталих учнів молодших класів у навчально-виховній діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 69-72.
4. Занюк С.С. Психологія мотивації. Київ : Либідь. 2002. 304 с.
5. Максимова О.О. Спрямованість вчителя на дитячий успіх. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2006. Вип. 9. С. 346-351.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Київ : Академвидав. 2006. 360 с.
8. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини. Київ : Знання. 2008. 359 с.